

De toekomst van de WIA in historisch perspectief

Sociale zekerheid streeft meerdere doelen tegelijk na.

Zo willen arbeidsongeschiktheidsregelingen mensen

beschermen tegen inkomensverlies, maar ook

stimuleren om te werken, terwijl het stelsel ook

begrijpelijk en uitvoerbaar moet blijven. Kiezen voor

het een gaat vaak ten koste van het ander. De

geschiedenis van de WAO en de WIA geeft daar een

mooie illustratie van en biedt lessen voor de

toekomst.

DE GEDACHTEN ACHTER DE WIA

Precies twintig jaar geleden, in 2006, trad de nieuwe wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) in werking. De wet was het sluitstuk van een reeks aan hervormingen van het stelsel van ziekte- en arbeidsongeschiktheidsregelingen, waarbij met name de oude Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) uit de hand was gelopen. Al in 1990 deed toenmalig premier Ruud Lubbers zijn iconische uitspraak 'Nederland is ziek' toen het aantal arbeidsongeschikten het miljoen naderde. Destijds lag de nadruk bij arbeidsongeschiktheidsbeleid sterk op inkomensbescherming, en minder op activering. Eerste fundamentele hervormingen in de jaren negentig stuitten op veel maatschappelijke weerstand en boden onvoldoende soelaas.

BIJ HET ONTWERP VAN DE WIA MOESTEN ALLE PRIKKELS GOED STAAN

Rond de eeuwwisseling naderde het aantal mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering opnieuw het miljoen en kwamen er jaarlijks rond de honderdduizend nieuwe uitkeringen in de WAO bij. Nieuwe hervormingen verschoven de focus in het stelsel nadrukkelijk naar activering: loondoorbetaling bij ziekte, premiedifferentiatie en eigenrisicodragen voor werkgevers, de Wet Verbetering Poortwachter, strengere toelatingskeuringen en uiteindelijk de WIA. Het WAO-debacle lag nog vers in het geheugen. Het devies bij het ontwerp van de WIA was dan ook dat alle prikkels goed moesten staan. Dat resulteerde in een complexe wet. Tijdens de Kamerbehandeling van de WIA werd gekcherend opgemerkt dat WIA stond voor *Wat Ingewikkeld Allemaal*. Maar die complexe wet werkte wel. Het jaarlijkse aantal nieuwe uitkeringen daalde spectaculair, tot een derde van het niveau van begin deze eeuw, en ook de arbeidsparticipatie van langdurig zieken steeg daadwerkelijk. De Nederlandse hervormingen werden dan ook als een groot succes beschouwd en trokken internationaal de aandacht.

VERANDERDE TIJDEN EN TOENEMENDE PROBLEMEN

De tijden veranderden echter. Het succesverhaal van de WIA paste nog goed in de tijdgeest van na de financiële crisis, toen het beleid sterk gericht was op bezuinigen en hervormen. Het economische denken overheerste en zelfredzaamheid van mensen was een vanzelfsprekend uitgangspunt.

Gaandeweg kwamen er echter steeds meer barsten in dat wereldbeeld. Ongelijkheid werd een steeds belangrijker maatschappelijk thema, en kwam ook onder economen centraal te staan. Er kwam meer aandacht voor armoede- en schuldenproblematiek en het besef drong door dat lang niet iedereen in staat was om de rationele afwegingen te maken die beleidsmakers en economen veronderstelden, en dat veel mensen verdwaalden in de complexiteit van ons sociale stelsel. Het toeslagen-schandaal opende voor velen de ogen en fungeerde daarin als een katalysator.

Ook het sentiment rond de WIA veranderde. In het coalitieakkoord van 2022 werd expliciet aandacht gevraagd voor de 'hardheden' in die wet. Daarmee werd onder meer bedoeld op de mensen die net geen 35% arbeidsongeschikt waren en op de gedeeltelijk arbeidsongeschikten die er niet in slaagden om werk te vinden. De onafhankelijke Commissie Toekomst Arbeidsongeschiktheidsstelsel (de Commissie OCTAS, 2024) nam het arbeidsongeschiktheidsstelsel integraal onder de loep en benoemde complexiteit in zijn probleem-analyse als grootste struikelblok. Daarmee bedoelde zij in de eerste plaats de complexiteit voor de burger, maar daarnaast ook die voor werkgever en uitvoering.

Die uitvoering is de laatste jaren onder steeds grotere druk komen te staan. De WIA-instroom is met name de afgelopen zes jaar fors gestegen tot inmiddels bijna 70.000 in 2024 en 2025 (Berendsen et al., 2025). Dat komt maar voor een beperkt deel doordat er steeds meer ouderen werken als gevolg van het overheidsbeleid om langer doorwerken te stimuleren via afschaffing van vroegpensioen-mogelijkheden en verhoging van de AOW-leeftijd. Voor alle leeftijdsgroepen stijgt het instroomrisico in de WIA, vooral door psychische oorzaken.

Vermoedelijk spelen daarbij zowel de krappe arbeidsmarkt, die onder meer tot hoge werkdruk leidt, als maatschappelijke trends een rol. De stijging van het aantal WIA-aanvragen doet de uitvoering, die zelf ook te maken heeft met personeelstekorten, steeds meer vastlopen met als gevolg een vicieuze cirkel van beleid om de uitvoering te ontzien (minder eerstejaars ziektewetbeoordelingen, soepeler beoordelingen voor 60-plussers) en nog meer aanvragen die de uitvoering belasten. In het recent verschenen Interdepartementaal Beleidsonderzoek WIA (Rijksoverheid, 2025) wordt de vastgelopen uitvoering dan ook als heetste hangijzer benoemd. In feite gaat het hier dus ook om de complexiteit van het stelsel, maar dan vanuit het perspectief van de uitvoering.

DE TOEKOMST VAN DE WIA

Met alle onderzoeken van de afgelopen jaren is er inmiddels een redelijke consensus ontstaan over de problematiek en over mogelijke

oplossingsrichtingen. Zo schetst OCTAS drie oplossingsrichtingen, waarbij het stelsel eenvoudiger wordt, hetzij door schaven aan het huidige stelsel, hetzij door vergaande systeemhervormingen. In alle drie wordt echter ingeleverd op activeringsprikkel en stijgen de kosten. Het IBO presenteert een 'noodpakket' dat de uitvoering moet vlottrekken en het stelsel vereenvoudigen, maar levert in op bescherming omdat onder meer de IVA wordt afgeschaft en de uitkering voor nieuwe duurzaam volledig arbeidsongeschikten wordt verlaagd. Zo wordt duidelijk dat alle oplossingen een keerzijde hebben.

Dat spoort met de langetermijnverkenning 'Kiezen voor later' van het CPB (2024) waarin de centrale stelling is dat we nu strategische keuzes voor later moeten maken en dat die keuzes niet gratis zijn. In deze toekomstverkenning worden vier scenario's uitgewerkt, waarin op basis van een onderliggende maatschappelijke visie een perspectief voor 2050 wordt geschetst, waaronder voor de sociale zekerheid:

- In het scenario **Samen** is sprake van hoge bescherming en meer eenvoud door uniforme regelingen, maar dat stelsel is ook duur en minder activerend.
- In het scenario **Markt** biedt de overheid nog slechts bescherming op minimumniveau, waarbij het publieke stelsel wel eenvoudiger en goedkoper wordt, maar al het meerdere aan de markt wordt gelaten.
- In het scenario **Duurzaam** is de bescherming aanvankelijk hoog, maar heerst daarna juist het geloof in activeringsprikkel.
- In het scenario **Autonoom** wordt vanuit de centrale overheid ook een soberder bescherming geboden en wordt er meer op lokaal niveau of door sociale partners geregeld.

De afgelopen jaren hebben in het teken gestaan van onderzoek, maar tot besluitvorming is het, mede door de politieke instabiliteit, nog niet gekomen. Daar ligt een grote uitdaging voor een nieuw kabinet, want de nood is hoog en problemen verdwijnen niet vanzelf. Tegelijk is de financiële speelruimte voor oplossingen juist afgenomen, vanwege onder meer de brede consensus over een grote verhoging van de defensie-uitgaven.

CONCLUSIE

Bij het denken over oplossingen is het dan ook belangrijk om met een realistische blik te kijken naar de WIA. Dat die niet perfect is, dat het eenvoudiger moet en dat voorop staat dat eerst de uitvoering lucht moet krijgen, staat buiten kijf. Maar de WIA is ook in veel opzichten een effectieve wet, die belangrijk is geweest in het afrekenen met het WAO-trauma. Dat vraagt om een knap staaltje balanceerkunst: een beleidswijziging met het oog op de toekomst die de urgente problemen van nu aanpakt zonder de goede elementen van nu weg te gooien. ■

Literatuur

Berendsen, E., De Vries, M., van Sonsbeek, J.M. (2025). WIA-instroom 2018-2024 geduid. UWV Kennisverslag 2025-7. <https://www.uwv.nl/assets/files/0f17e4ed-e944-4e89-9144-39707119de54/ukv-2025-7-wia-instroom-2018-2024-geduid.pdf>

CPB (2024). Kiezen voor later: vier visies voor 2050. <https://www.cpb.nl/kiezen-voor-later-vier-visies-voor-2050>

OCTAS (2024). Toekomst van het arbeidsongeschiktheidsstelsel. Meer aandacht, vrouwen en zekerheid. <https://open.overheid.nl/documenten/401f5fbf-08bf-44bf-8c61-5f2fe557f792/file>

Rijksoverheid (2025). Werk aan de WIA – naar een stelsel dat weer werkt, IBO Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen. <https://open.overheid.nl/documenten/b1dd9663-fef4-4540-8909-8d7cce7428f0/file>

Dr. J.M. van Sonsbeek is programmaleider bij Het Centraal Planbureau en fellow bij Netspar.

